

Wojciech Górecki

Planéta Kaukaz

„Sľuby, ktoré sa tu
vyslovili, sa dodržiavali
a kliatby plnili.“

absynt
prekliati/reportéri

~~absynt~~

**Wojciech
Górecki**

**Planéta
Kaukaz**

Preklad: Alexander Horák

Prekliati reportéri
Absynt 2017

*Každého, koho som na ceste stretol,
pýtal som sa na minulosť.
Iba takto som dokázal pochopiť
súčasnosť.*

Robert D. Kaplan, 1990

ROSTOVSKÁ
OBLASŤ

KRASNODARSKÝ
KRAJ

Krasnodar

RUSKÁ FEDERÁCIA

Stavropol'

Majkop

ADYGEJSKO

Čerkessk

KARAJČAJSKO-
ČERKESKO

KABARDSKO-
BALKARSKO

Soči

Šoana Elbrus

Suchumi

ABCHÁZSKO

ČIERNE
MORE

GRUZÍNSKO

Batumi

ADŽARSKO

TURECKO

Elista

Astrachán

ASTRACHÁNSKA
OBLASŤ

KALMYCKO

Lagaň

Novokumskij

STAVROPOLSKÝ
KRAJ

KASPICKÉ
MORE

Naľčik

ČEČENSKO

Vladikavkaz

Magas

Groznyj

SEVERNÉ
OSETSKO

INGUŠSKO

Machačkala

Gunib

DAGESTAN

JUŽNÉ

OSETSKO

Cchinvali

Tbilisi

Hindug

ARMÉNSKO

AZERBAJDŽAN

Copyright © by Wojciech Górecki, 2002.
All rights reserved.
Published by arrangement with
Wydawnictwo Czarne, Poland.
Cover Art © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-89916-04-7

Mineraľnyje Vody – Moskva. Bezpochyby moja najnezvyčajnejšia cesta lietadlom v živote.

Mineraľnyje Vody sú veľké prestupné letisko. Niečo ako Frankfurt, ale na juhu Ruska. V lietadle sú iba dve kategórie cestujúcich. Tou prvou sú dočierna opálení ruskí dovolenkári, ktorí sa na Elbruse vyšantili na lyžiach a teraz sú radostne bujarí, okysličení a nabití pozitívnou energiou. Všetci sú, samozrejme, tak trochu po opici. Tou druhou, hneď vedľa, sú ľudia, ktorí majú v očiach čudné šialenstvo. Akoby práve unikli z pekla. Sú to zahraniční vojnoví korešpondenti podobne ako ja a Inguši a Čečeni, prví utečenci prvej čečenskej vojny.

Ťažko povedať, či sú to vôbec bytosti toho istého druhu. Akoby ste do akvária hodili rybu a škrečka. Rovnaký pocit mám, keď čítam Wojtekovu *Planétu*. Bože, kde len tieto exponáty nabral?! Kalmycký prezident Kirsan Iljumžinov, ktorý sa rozpráva s mimozemšťanmi, čudák Lev Wozniak z Machačkaly, záhadne miznúci Bajramov z mestečka Kuba, archeológ Lovpače z Majkopu... Všetci na maličkaj planéte s podobnou rozlohou ako Švédsko.

Jacek Hugo-Bader

Faiz mi povedal: „Mám rád európsku poéziu, ale nepáči sa mi jej rafinovanosť. Mám rád ázijskú poéziu, ale nevyhovuje mi jej filozofia. Nie som Európan a nie som ani Ázijčan. Necítim sa byť ani Kaukazanom. Možno iba geograficky. Na Kaukaze žijú spolu Gruzínci, Arméni, Azerbajdžanci, Čečeni, Čerkesi a Oseti. Sú tu moslimovia, kresťania, uctievači ohňa. Vyzeráme podobne, ale naše kultúry a naše charaktery sa líšia. Lebo Kaukaz je celý svet. Celá planéta.“

Planéta je uzamknutá medzi Čiernym morom na západe a Kaspickým morom na východe, medzi Donskou rovinou na severe a Tureckom a Iránom na juhu. Má rozlohu štyristoštyridsaťtisíc kilometrov štvorcových. Toľko čo Švédsko. Neveľa. Tento priestor vyplňa zložitá mozaika národov, kultúr, jazykov a náboženstiev. Autori píšuci o Kaukaze ho najčastejšie prirovnávajú k veľkému kotlu alebo – keďže je to oblasť búrlivá, plná vojen, konfliktov a krvavých nepokojov – k sudu pušného prachu.

V tejto knihe sa venujem severnému Kaukazu, a to najmä horským republikám Ruskej federácie. Existuje aj južný Kaukaz, ktorý tvoria tri nezávislé štáty: Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko. Hranica medzi severným a južným Kaukazom je výrazná – vinie sa po hrebeni kaukazských hôr. Je však do istej miery umelá, lebo niektoré národy obývajú územia po oboch stranách horského masívu. Preto je južný

Kaukaz v knihe tiež nevyhnutne prítomný. Prítomné sú aj stepi pri Kaspickom mori a kozácke stanice.

Je to príbeh o obyčajnom živote na neobyčajnom území. Zaujímali ma miesta, ktoré ešte nezachytila televízna kamera a ľudia, ktorí sa nikdy nedostanú na titulné stránky novín. Nepokúšal som sa naháňať za dejinami – načatými príbehmi prichádzajúcich a odchádzajúcich politikov, za šialenou dynamikou konfliktov. Odveký pulz Kaukazu bije ďaleko od sídel moci a frontových línií.

Navštívil som severný Kaukaz veľa rás, dovedna som tam strávil dva roky. Na každom kroku som sa stretával so srdečnosťou a prívetivosťou. Náhodní známi ma odviezli, nakrmi-
li, poskytli mi nocľah a varovali ma pred nebezpečenstvom. Trikrát mi zachránili život. Niet takých slov, ktorými by som im všetkým vedel vyjadriť svoju vďaku.

Toto vydanie *Planéty Kaukaz* sa trochu líši od predchádzajúceho, ktoré vyšlo v roku 2002. Pridal som úryvky zo svojich najnovších zápiskov, vybral som iné fotografie a vyladal som dodatok.

WG

Elbrus

Elbrus vyzerá nemo a chladne iba z diaľky. V skutočnosti sa v snehu a ľade, ktoré pokrývajú pohorie, pod nimi, ako aj v samotnom skalnatom obrovi odohráva neustály pohyb.

Sergej Anisimov, 1927

„Nazrel som do Nostradama,“ zveril sa Igor. „Našiel som v ňom pasáž, v ktorej sa hovorí, že veľký cár Alánov uvrhne na Európu vodu, zem, oheň a ľad. Vlasy mi vstali dupkom. Veď takto vyzerá výbuch sopky!“

„Bolo to trochu inak,“ prerušil ho Andrej. „Nostradamus napísal, že cár z východu svojím žezlom pohne vodou, zemou a ľadom, čím zasadí strašidelný úder Alánii, Tartárii a Arménsku, a potom žezlo vrhne na Byzanciu. Alánia je severný Kaukaz, Aláni tu žili v prvom storočí a boli predkami Osetov. Tartária je južné Rusko. Arménsko je Zakaukazsko. Byzancia je Malá Ázia. Ale máš pravdu, ten opis pripomína výbuch sopky!“

Rozhovor o Nostradamovi pokračoval ešte dobrú chvíľu. Ukázalo sa, že Igor, geológ s impozantnými pracovnými skúsenosťami v teréne a doktor prírodných vied, a Andrej, historik a archeológ, bádateľ kaukazských chodníčkov Hodvábnej cesty, ktorý sa práve pripravoval na habilitáciu, sú milovníkmi astrológie, okultizmu a záhad.

Na severnom Kaukaze, podobne ako v celom Rusku, nastával zlatý vek čiernej mágie. Kníhkupectvá a pouličné stánky zaplavili knihy z oblasti široko chápanej parapsychológie. Pred pracovňami nespočetných mágov a liečiteľov

stáli dlhé rady ľudí čakajúcich na zázrak. Sekty s najčudnejšími a najkrkolomnejšími doktrínami sa množili a ich popularita rýchlo stúpala. Šialenstvo sa nevyhlo ani mocenským špičkám. Opakoval sa príbeh z prelomu predchádzajúcich storočí. Vtedy, pred sto rokmi, rodinu cára očaril pologramotný Griša Rasputin. Teraz sa na oficiálnych webových stránkach prezidenta Vladimira Putina, zvoleného v roku 2000, nachádzali horoskopy a „kozmozofyzikálne potvrdené“ veštby, proroctvá a predpovede.

Ale výbuch, ktorého sa obávali Igor a Andrej, bol reálny. Išlo o Elbrus. V polovici osemdesiatych rokov táto sopka, ktorú považovali za vyhasnutú, začala javiť známky života. V polovici deväťdesiatych rokov už bolo jasné, že sa prebúdzá zo sna.

Elbrus je najvyšší vrch Kaukazu. Má dva vrcholy. Ten západný meria 5642 a ten východný 5621 metrov. Jeho susedné štíty sú nižšie o dobrý kilometer a pol a vyzerajú pri ňom ako mladší bratia. Za pekného dňa vidno charakteristickú kužeľovú siluetu zo vzdialenosti tristo kilometrov.

Vyššie partie Elbrusu pokrývajú ľadovce. Ich rozloha presahuje stoštyridsať kilometrov štvorcových, ich hrúbka je až štyristo metrov. V ľadovcoch pramení Kubáň a niekoľko menších riek.

Elbrus sa nachádza na Bočnom hrebeni, ktorý je od hlavného pásma Kaukazu položený severnejšie. Po hlavnom hrebeni prechádza rusko-gruzínska hranica a podľa niektorých geografov aj hranica medzi Európou a Áziou. Väčšina z nich však zastáva názor, že Európa sa končí bližšie, na donských stepiach. Preto sa v atlasoch a encyklopédiách Elbrus spolu s celým Kaukazom obyčajne zaraďuje do Ázie. (Existuje tiež názor, podľa ktorého sú hranice Európy ešte ďalej, pri Arménsku a Gruzínsku, zakaukazských krajinách, ktoré prijali kresťanstvo ako prvé na svete. Zástancov tohto názoru však nie je veľa.)

Kaukaz nie je možné rozdeliť ani jednoznačne priradiť k jednému alebo druhému kontinentu. Horolezci, ktorí chcú zdoŕať Korunu Zeme čiže najvyššie vrcholy všetkých svetadielov, musia vystúpiť aj na Everest, aj na Mont Blanc, aj na Elbrus.

Kaukazskí horali dlhé veky verili, že obyčajný smrteľník nesmie vystúpiť na Elbrus. „Kto sa odváži vystúpiť na svahy Veľkej hory, zahynie!“ varovali starci. Na odvážlivcov číhali snežné záveje a lavíny, vetry a mrazy pripravené votrelca premeniť na kus ľadu. Elbrus, ktorý svojimi vrcholmi držal nebo, bol sídlom bohov a ich pomocníkov duchov.

Dvojhľavý štít opriadli tisíce mýtov, legend, báji a ľudových rozprávok. Na kaukazské skaly, možno práve na skaly Elbrusu, prikázal Zeus prikovať Prometea za to, že ukradol z neba oheň a daroval ho ľuďom. Nad pripútaným titanom krúžil vyhladovaný orol a vyžieral mu pečeň, ktorá mu každý deň dorastala, až kým vtáka nezabil Herkules.

Podobný motív sa objavuje aj v rozšírenom kaukazskom mýte o starovekých hrdinoch Nartoch. Podľa jednej verzie náčelník Nartov Nasren Dlhobradý po dlhom boji so silami zla získal oheň, ktorý krutý boh Pako zobral svojmu ľudu. Za svoju trúfalosť bol Nasren prikovaný k Elbrusu. Ako starca ho vyslobodil istý Bataraz.

(Podľa archeológa Andreja je častý motív ohňa v kaukazských mýtoch odrazom niekdajšej erupcie Elbrusu. Tí, ktorí prežili, si mohli pomyslieť, že erupcia bola spravodlivým trestom za to, že ľudia sa pokúsili vtrhnúť do krajiny bohov. K výbuchu došlo okolo roku 50 nášho letopočtu a popol pokrýl celé územie dnešného Stavropolského kraja. Nie je vylúčené, že Elbrus vybuchol skôr. Sú znaky, ktoré nasvedčujú, že sa to odohralo pred ôsmimi až desiatimi tisícmi rokov.)

Niekde v okolí Elbrusu žili amazonky, bojovné ženy, ktoré si odrezávali pravý prsník, aby mohli ľahšie napínať tetivu luku. Podľa Plutarcha, Strabóna a Ptolemaia susedili Ama-

zonky so Skýtmi a sídlili na severnom Kaukaze. Topografické podrobnosti prítomné v miestnych legendách nám umožňujú toto územie zúžiť na trojuholník medzi Čerkeskom, regiónom Svaneti a Kabardsko-Balkarskom.

Elbrus prinášal jedným smolu a druhým šťastie. Bol síce nedobytný, ale keď sa naň človek zďiaľky pozrel a zaželel si niečo, vrch mu občas pranie splnil. Verili tomu i Kabardi a Čerkesi, ktorí ho volali Oščamachu – Vrch šťastia. Balkari a Karačajci ohromení masívnym vulkánom prišli k záveru, že sa v ňom ukrývajú tisíce menších vrchov. Vo svojom jazyku ho volajú Mingi-Tau – Tisícový vrch.

Slovo Elbrus pochádza pravdepodobne z perzského jazyka a znamená Vysoký vrch.

Ľudia však nakoniec zatúžili spoznať tajomstvo bohov. V júli roku 1829 sa pod Elbrusom utáborili kozácky pluk a vojenská rota pod velením jazdca a veterána napoleónskych vojen, Georgija Emanuela. Horským vodcom expedície, v ktorej bolo aj niekoľko vedcov z Cisárskej akadémie vied, sa stal kabardský sedliak Chilar Chačirov. Ako prvý človek vystúpil na nižší, východný vrchol Elbrusu.

O tridsaťdeväť rokov neskôr tento čin zopakovali anglickí horolezci. Výpravu viedol Douglas Freshfield, ktorý sa niekoľko týždňov pred príchodom na Kaukaz neúspešne pokúšal zdolať Ararat. Miestnymi sprievodcami boli Balkari Achia Sotajev a Diači Džapujev (prvý zomrel v roku 1918 údajne vo veku stotridsať rokov v rodnej dedine Urusbievo, ktorá sa dnes volá Islamej).

Západný vrchol dobyl v roku 1874 Angličan Florence Crauford Grove.

Ruský topograf Andrej Pastuchov ako prvý viedol expedíciu na oba vrcholy, ale sám nedobyl žiaden. Mal problémy s aklimatizáciou. (Niektoré zdroje uvádzajú, že sa mu v roku 1890 podarilo vystúpiť na východný vrchol, ale sú o tom

veľké pochybnosti.) Podľa Pastuchova nazvali aj skupinu skál, ktorá sa nachádza kilometer pod vrcholom. Pri jednom z pokusov sa tam bádateľ utáboril.

V roku 1910 dosiahli dvaja Švajčiari oba vrcholy v ten istý deň.

O rok neskôr bol na Elbruse boľševický činiteľ Sergej Kirov.

Po víťazstve októbrovej revolúcie zaviala na vrchole červená zástava. Bolo jasné, že tam žiadnych bohov niet.

Sovietsky zväz urobil z horolezectva masový šport. Okolie Elbrusu, kaňon rieky Baksan a dolina zvaná Prielbrusie, ležiaca na úpätí Ošchamachu, sa stali najväčším strediskom vysokohorskej turistiky v celej krajine. Postavili tu desiatky hotelov, rekreačných domov a sanatórií, označili stovky kilometrov turistických chodníkov. Vystúpiť na Elbrus bolo snom tisícov turistov. Okrem skúsených horolezcov sa smerom k dvom vulkanickým vrcholom vydávali aj úplne nepripravení turisti: pionieri, dovolenkári, účastníci podnikových zájazdov.

Útok na vrchol sa začínal v útulni Priut 11 (doslova prístrešok jedenástich) vo výške 4200 metrov. K útulni sa dalo dostať autom (cesta sa končí o tristo metrov nižšie) alebo kabínkovou lanovkou a potom sedačkovým vlekom (horná stanica sa nachádza vo výške 3750 metrov). Infraštruktúru dopĺňal nevelký barak umiestnený v sedle medzi dvoma vrcholmi vo výške 5350 metrov. Používali ho tí, ktorých počas výstupu zastihla noc.

Dobytie Elbrusu nie je technicky zložitá a nevyžaduje si náročnú výbavu. Stačia horolezecké mačky a lyžiarske palice. Trasa je po každých sto metroch vyznačená tyčami. Stúpanie iba zriedkavo prekročí dvadsaťpäť stupňov.

Máloktorý vrch je však zradnejší!

Beda naivným, ktorí podľahnú ilúzii, že vrchol je na dosah ruky! Cesta môže trvať aj dvanásť hodín. Beda nerozváž-

nym, ktorí vybočia z vyznačenej trasy! Pod hladkým ľadom sa kryjú zlomy a štrbiny priepastí. Beda ľahkovážnym, ktorí sa nepripravujú na náhlu zmenu počasia! V priebehu niekoľkých sekúnd sa horúci letný deň môže zmeniť na mrazivú zimnú noc, teplota vtedy klesá hlboko pod nulu a hmla zahalí celý svet. Živly môžu naozaj ako v dávnych legendách premeniť človeka na ľadovú sochu. To preto, že Elbrus je taký exponovaný a týči sa nad okolitou krajinou ako hromozvod, čím láka dažde, víchrice a chumelice.

Nikto nevie, koľko ľudí tu prišlo o život. Sovietske úrady nevedeli žiadne štatistiky, noviny neinformovali o nešťastiach. Azda najväčšia tragédia sa tu odohrala v zime roku 1936. Na Elbrus vtedy vystúpila veľká skupina komsomolcov. Pri zostupe zabudli úspechom opojení mladí ľudia na opatrnosť. Nevšimli si, že pod tenkou vrstvou snehu sa skrýva ľad. Keď sa pošmykli, stiahli sa vzájomne jeden po druhom. Padali a od svahu sa odrážali ako stolnotenisové loptičky. Väčšina skupiny sa rozbila o Pastuchove skaly. O život prišlo niekoľko desiatok ľudí.

V roku 1998 zhorela útulňa Priut 11.

Futuristickú budovu pripomínajúcu vzducholod, notoricky známu zo sprievodcov a albumov o Kaukaze, postavili v roku 1930 na mieste menšieho prístreška s rovnakým názvom (v dvadsiatych rokoch sa tu utáborili jedenásti bádatelia). Oblé tvary, kovové steny a dvojité okná chránili návštevníkov pred vrtochmi počasia.

Príčinou požiaru bola porucha liehového variča jedného z turistov. V útulni určenej pre stodvadsať ľudí bol iba jeden varič. Variť vodu a pripravovať jedlo si musel každý sám.

Pustili sa do hasenia požiaru. Ktosi schmatol kanister visiacy na chodbe v domnienke, že je v ňom voda, ale vnútri bolo palivo. Nastal výbuch a z útulne zostal iba kovový skelet.

Lanovky premávajú dodnes. Na prestupnej stanici Mir stále funguje Múzeum bojovej chvály obrancov Elbrusu a kaukazských priesmykov počas Veľkej vlasteneckej vojny.

Boje o Kaukaz sa začali v roku 1942 a trvali viac ako rok. Nemci sa chceli dostať k naftovým poliám Kaspického mora. Rýchlo dobyli Novorossijsk a niekoľko ďalších miest v regióne.

Stávalo sa, že horali pochádzajúci z malých národov, ktoré po celé stáročia sužovali Rusi, vítali nacistov ako osloboditeľov. Takéto prípady dali Stalinovi vhodnú zámienku na vysídlenie Ingušov a Čečenov, Balkarov, Karačajov a Kalmykov.

V polovici augusta špeciálna jednotka alpskej divízie „Edelweiss“ pod velením kapitána Heinricha Grotta zdolala priesmyk Chotjutau a obsadila útulňu Priut 11. Na Elbruse zaviala zástava so svastikou.

Dejiny najvyššie položeného frontu druhej svetovej vojny v sebe stále skrývajú tajomstvo. Sovietska propaganda dlhé roky hlásala, že nemeckú jednotku zničil hrdinský pilot, ktorý útulňu zbombardoval. Neskôr sa ukázalo, že bombardovanie zničilo len nejaký sklad a Nemci po prelomení ich južnej ofenzívy sami ustúpili. Sovietska vlajka sa na Elbrus vrátila vo februári roku 1943. Boje na severnom Kaukaze sa skončili na neskorú jeseň.

Na prelome storočí v Múzeu bojovej chvály obrancov Elbrusu pretekala strecha a nešla elektrina.

Nevedno prečo Elbrus zaradili k vyhasnutým sopkám. V blízkosti východného vrcholu stále cítiť sírové výpary. Vedľa riek vytekajúcich z ľadovcov Elbrusu vyvierajú horúce pramene. Vo vode sa nachádzajú veľké množstvá oxidu uhličitého.

Ráno 6. októbra 1906 zbadali prekvapení a vydesení horali prvý raz Elbrus úplne nahý, bez snehovej pokrývky na